

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/74-5>
УДК 338.43

Кваша С. М.

доктор економічних наук, професор,
академік Національної академії аграрних наук,
проректор з науково-педагогічної роботи та розвитку,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7448-0543>

Павленко О. М.

кандидат економічних наук, докторант кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9735-2478>

Вакуленко В. Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту імені професора Й. С. Завадського,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7019-1832>

Kvasha Serhii

Doctor of Economics, Professor,
Academician of the National Academy of Agrarian Sciences,
Vice-Rector of Scientific Pedagogical Work and Development,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Pavlenko Oleksiy

PhD in Economics,
Doctoral Student of the Department of Global Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Vakulenko Vitalii

PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Management
named after Professor Josyp S. Zavadskyi,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Протягом останніх двох років в Україні спостерігається низка проблем у контексті розвитку аграрного сектору, причиною яких є саме повномасштабна війна. Окупація територій, руйнування підприємств та блокування транспортних шляхів – усе це стає причиною погіршення стану розвитку сільського господарства України. Як наслідок, відбувається низка змін у контексті розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки України. Тому у дослідженні розглядається сучасне становище аграрного виробництва України та зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору в умовах воєнного стану. Спершу проаналізовано основні проблеми розвитку сільського господарства в умовах повномасштабної війни. Окрім цього, проведено аналіз динаміки обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за період 2018–2022 рр. Далі проаналізовано основні збитки, які зазнали рослинництво та тваринництво в умовах воєнного стану. Також визначено основні наслідки воєнного стану для зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору. На основі динаміки прибутку від експорту встановлено, що прибуток від експорту сільськогосподарської продукції знижується, хоча у 2023 році обсяги експорту поступово відновлюються. Крім того, з'ясовано основні заходи, які забезпечують поступове покращення стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України за сучасних умов. На основі проведеного аналізу визначено основні дії, які мають в подальшому вдосконалити сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, зовнішньоекономічна діяльність, воєнний стан, експорт, імпорт, блокування.

During the last two years, a number of problems have been observed in Ukraine in the context of the development of the agrarian sector, the cause of which is precisely the full-scale war. The occupation of territories, the destruction of enterprises and the blocking of transport routes – all this causes the deterioration of the development of agriculture in Ukraine. As a result, a number of changes are taking place in the context of the development of foreign economic activity of the agrarian sector of the Ukrainian economy. Therefore, the study examines the current situation of agricultural production of Ukraine and the foreign economic activity of the agricultural sector in the conditions of martial law. The purpose of the article: on the basis of scientific sources and statistical data, to determine the current state of development of foreign economic activity of the agrarian sector of the economy of Ukraine. The basis of the article is scientific research, publications in open sources based on analytical research, statistical data. First, the main problems of agricultural development in the conditions of a full-scale war are analyzed. In addition, an analysis of the dynamics of the production of agricultural products for the period 2018–2022 was carried out. Further, the main losses suffered by crop and animal husbandry under martial law were analyzed. The main consequences of the martial law for the foreign economic activity of the agrarian sector are also determined. Based on the dynamics of profit from exports, it was established that the profit from the export of agricultural products is decreasing, although in 2023 the export volume will gradually recover. In addition, the main measures that ensure the gradual improvement of the state of development of the foreign economic activity of the agrarian sector of Ukraine under modern conditions have been clarified. On the basis of the conducted analysis, the main actions that should further improve the current state of foreign economic activity of the agrarian sector have been determined.

Keywords: agricultural sector, foreign economic activity, martial law, export, import, blockade.

Постановка проблеми. Аграрний сектор – одна з найбільш значущих та стратегічно важливих галузей економіки України. Тут поєднується дві складові сільського господарства – рослинництво та тваринництво, які у тій чи іншій мірі розвинені по всій території України. Україна володіє усіма ресурсами та можливостями для повноцінного розвитку аграрного сектору, оскільки має величезний земельно-ресурсний потенціал – близько 19% від загальноєвропейських сільськогосподарських угідь, що складає 42,7 млн га, або 70% від площі України. Окрім цього, в Україні розвинене сільськогосподарське підприємництво: існує велика кількість як великих, так і середніх і малих підприємств та домогосподарств, які виробляють аграрну продукцію. Однак, в умовах воєнного стану становище аграрного сектору України є негативним, причиною чого є саме повномасштабна війна та її вплив на усю територію України. У такому випадку ускладненим також стає розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України: внаслідок окупації, руйнувань та блокування транспортних шляхів Україна перебуває у стані зменшення експорту аграрної продукції, що негативно впливає на загальний стан розвитку ЗЕД аграрного сектору країни. Тому виникає потреба у проведенні детального дослідження сучасного стану як аграрного сектору економіки України, так і його зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання сучасного стану аграрного сектору економіки України та його зовнішньоекономічної діяльності хвилює багатьох українських дослідників: М. Кудіну, М. Рубайко, Д. В. Халізова, В. А. Чемерис, В. Л. Максим та ін. Окрім цього, створено низку аналітичних досліджень, опублікованих у відкритому

доступі. Враховуючи те, наскільки актуальною є ця проблема для економіки України, важливим є також і дане дослідження.

Мета статті: на основі наукових джерел та статистичних даних визначити актуальний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час повномасштабної війни аграрний сектор перебуває у вкрай негативному стані, причиною чого є саме агресія з боку ворога. Серед основних наслідків впливу агресивних дій РФ для аграрного сектору України можна зазначити [1]:

- окупація значних територій України, серед яких значну площу займають саме сільськогосподарські угіддя, у більшості – ті, які використовуються у рослинництві;
- мінування великих територій держави, серед яких також більшість є сільськогосподарськими угіддями та орними землями;
- руйнування сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських угідь, які перебувають на лінії фронту та у прифронтових територіях;
- руйнування сільськогосподарських підприємств, складів сільськогосподарської продукції, логістичної інфраструктури тощо – по всій території України.

Усе це значним чином впливає на сучасне аграрне виробництво в Україні. Для того, щоб прослідкувати основні зміни у виробництві сільськогосподарської продукції, проаналізуємо динаміку виробництва продукції рослинництва та тваринництва станом на 2022 рік (за офіційними статистичними даними) (рис. 1).

Згідно з наведеними на рис. 1 даними зауважимо, що у 2022 році різко скорочується виробництво продукції рослинництва – порівняно з 2021 роком воно скоротилось на більше, ніж 41000 тис. тонн продукції.

**Рис. 1. Обсяги виробництва продукції рослинництва та тваринництва,
тис. тонн / рік, 2018–2022 рр.**

Джерело: створено на основі [2]

Скорочення виробництва продукції тваринництва не є настільки суттєвим, проте все ж має місце: воно скоротилось на більше, ніж 3000 тис. тонн продукції.

Найбільших збитків зазнало саме рослинництво, оскільки скоротились посівні площі внаслідок тимчасової окупації території держави. Окрім цього, спостерігалась також нижча врожайність порівняно з попереднім роком. Також серед негативних аспектів важливо зазначити викрадення ворогом понад 500 тис. т зерна з тимчасово окупованих територій, вивезення десятків тисяч тонн соняшникової олії та сотень кілограмів овочів. Щодо негативних наслідків для тваринництва важливо зазначити скорочення поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці внаслідок воєнних дій: було втрачено 15–20% поголів'я [3].

Усе це негативно впливає не лише на стан аграрної промисловості України, але й відображається на зовнішньоекономічній діяльності аграрного сектору. Серед основних наслідків воєнного стану для зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору варто зазначити [4]:

– скорочення експорту продукції сільськогосподарського виробництва. Наприклад,

соняшникової олії. До початку війни Україна забезпечувала близько 47% виробництва соняшникової олії в усьому світі, однак після початку повномасштабного вторгнення скоротились обсяги виробництва та експорту. Найбільше страждають від скорочення експорту країни Європи та Азії;

– блокування логістичних мереж. Внаслідок російського вторгнення неможливим стало використання морських торговельних шляхів, оскільки агресор замінував акваторію, а також заблокував морський шлях перевезення сільськогосподарської продукції;

– дестабілізації ситуації на кордоні з європейськими державами. У такому випадку варто згадати блокування наземних логістичних пунктів на кордоні з Польщею, які досі блокуються. У результаті цього скорочуються обсяги наземних перевезень сільськогосподарської продукції, насамперед – рослинництва [5];

– збільшення імпорту сільськогосподарської продукції до України, насамперед – продукції рослинництва для того, щоб відновити посівні матеріали.

Звернемо увагу на динаміку експорту сільськогосподарської продукції під час повномасштабної війни (рис. 2):

Рис. 2. Прибуток від експорту аграрної продукції, млрд дол. США, 2021–2023 рр.

Джерело: створено на основі [6; 7]

Згідно з цим, зауважимо, що протягом 2021–2023 рр. скорочується прибуток від експорту сільськогосподарської продукції, причиною чого є саме скорочення експорту. Однак, обсяги експорту аграрної продукції у 2023 році збільшилися на 15% порівняно з 2022 роком та склали 67,7 млн т продукції різних видів. Не дивлячись на це, прибуток від експорту став меншим. Причиною цього може бути експорт тієї продукції, яка має меншу вартість, а також затримки, спричинені порушенням логістичної мережі. Крім того, зменшилися також обсяги експорту сільськогосподарської продукції з України до ЄС – у 2023 році порівняно з 2022 роком – на 4% – і склали 12,6 млрд дол. порівняно з 13,1 млрд дол у 2022 році. Серед основних причин слід зазначити блокування наземних транспортних шляхів, насамперед – на українсько-польському кордоні [8].

Для забезпечення відновлення зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України сьогодні запроваджується низка заходів:

– дипломатичні, спрямовані на вирішення питань, пов'язаних з блокуванням наземних та морських торговельних шляхів, якими екпортується аграрна продукція. Завдяки цьому було створено «зерновий коридор», завдяки чому експорт сільськогосподарської продукції частково відновився, однак не в повній мірі, оскільки РФ постійно руйнує припортову інфраструктуру [9];

– економічні, спрямовані на надання фінансової підтримки аграріям, наприклад – зменшення податків, виділення грантів та фінансової допомоги на відновлення їх діяльності;

– політичні, які спрямовані на вдосконалення державної політики, яка передбачає покращення стану аграрного сектору;

– міжнародні, завдяки яким українські аграрії можуть отримати гранти для підтримки від міжнародних організацій [10].

Однак, враховуючи актуальний стан зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору, виникає необхідність подальшого вдосконалення його сучасного становища. Тому важливо й надалі забезпечувати всебічну підтримку аграрних підприємств шляхом надання фінансової допомоги, створення вигідних податкових умов, виділення коштів на відновлення зруйнованих підприємств тощо. Також Україні важливо й надалі здійснювати зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на відновлення експорту сільськогосподарської продукції до країн-партнерів. У першу чергу, мова йде про створення безпечних умов для портів Причорномор'я, оскільки вони щодня стають жертвами російських атак, насамперед – порти Великої Одеси, які сьогодні є чи не єдиними експортерами аграрної продукції. Крім того, важливо забезпечити відновлення повноцінного експорту через українсько-польський кордон. Усе це допоможе покращити стан розвитку

зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору за сучасних умов.

Висновки. Згідно з результатами проведеного дослідження зазначимо, що в умовах воєнного стану має місце скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, обсягів експорту та рівня прибутку від експорту аграрної продукції. У 2023 році ситуація покращується, однак проблеми 2022 року, враховуючи те, що війна триває й досі, зберігаються. Найбільш актуальними проблемами є: скорочення експорту,

блокування логістичних мереж, дестабілізація ситуації на кордоні, збільшення імпорту аграрної продукції. Окрім цього, зруйнована логістична інфраструктура, що також стає причиною скорочення експорту. Для відновлення та вдосконалення стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки України важливо надалі здійснювати дипломатичні, економічні та політичні заходи, які позитивно вплинуть на стан розвитку аграрного виробництва в Україні.

Список використаних джерел:

1. Чемерис В. А., Максим В. Л. Стан, основні тенденції та пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору економіки України в умовах воєнного часу. 2023. URL: <https://vet.edu.ua/images/doc/monograph/fem/3.1.pdf>
2. Економічна статистика / Економічна діяльність / Сільське, лісове та рибне господарство. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm
3. Національний інститут стратегічних досліджень. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarynyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>
4. Халізів Д. В. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Випуск № 79. Ч. 1. С. 286–290.
5. Коссе І. Ціна блокади: якими є наслідки протесту на українсько-польському кордоні. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/11/14/7173492/>
6. Національний інститут стратегічних досліджень. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiikosti-problemy-ta>
7. Терещук А. Топ-10 країн-імпортерів української аграрної продукції під час війни. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/top10-krayinimporteriv-ukrayinskoyi-agrarynoyi-produkciyi-pid-chas-viyni.html>
8. Тарасовський Ю. Частка агропродукції в експорті України досягла історичного максимуму. Румунія очолила рейтинг імпортерів у 2023 році. 2024. URL: <https://forbes.ua/news/chastka-agroproduktii-v-eksporti-ukraini-dosyagla-istorichnogo-rekordu-rumuniya-ocholila-reyting-importeriv-31012024-18885>
9. Янковський О., Бадюк О. «Зерновий коридор» без Росії: що потрібно для його зміцнення та захисту? 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yak-pratsyuye-zerovyy-korydor-bez-rosiyi/32709973.html>
10. Кудіна М., Рубайко М. Механізми міжнародної підтримки зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 57.

References:

1. Chemerys V. A. & Maksym V. L. (2023). Stan, osnovni tendentsii ta priorytetni napriamy rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh voiennoho chasu [Status, main trends and priority areas of development of the agricultural sector of Ukraines economy in wartime]. Available at: <https://vet.edu.ua/images/doc/monograph/fem/3.1.pdf>
2. Khalizov D. V. (2023). Rozvytok ahrarynoho sektoru ekonomiky v umovakh voiennoho stanu [Development of the agricultural sector of the economy under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 79(1), pp. 286–290.
3. Kosse I. (2023). Tsina blokady: yakymy ye naslidky protestu na ukrainsko-polskomu kordoni [The price of the blockade: what are the consequences of the protest on the Ukrainian-Polish border]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/11/14/7173492/>
4. Kudina M. & Rubaiko M. (2023). Mekhanizmy mizhnarodnoi pidtrymky zovnishnoekonomichnoi diialnosti ahrarynykh pidpriemstv v Ukraini [Mechanisms of international support for foreign economic activity of agricultural enterprises in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 57.
5. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2023). Ahraryni sektor ekonomiky: pidsumky 2022 ta prohnoz na 2023 rik [The agricultural sector of the economy: the results of 2022 and the forecast for 2023]. Available at <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarynyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>
6. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (2024). Ahraryni sektor Ukrainy u 2023 rotsi: skladovi stiikosti, problemy ta perspektyvni zavdannia [The agricultural sector of Ukraine in 2023: components of

sustainability, problems and promising tasks]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>

7. Tarasovskyi Yu. (2024). Chastka ahroproduksii v eksporti Ukrainy dosiahla istorychnoho maksimumu. Rumuniia ocholyla reitynh importeriv u 2023 rotsi [The share of agricultural products in Ukraines exports has reached a historical maximum. Romania topped the ranking of importers in 2023]. Available at: <https://forbes.ua/news/chastka-agroproduksii-v-eksporti-ukraini-dosyagla-istorichnogo-rekordu-rumuniya-ocholila-reyting-importeriv-31012024-18885>

8. Tereshchuk A. (2023). Top-10 krain-importeriv ukrainskoi ahrarynoi produktsii pid chas viiny [Top 10 importers of Ukrainian agricultural products during the war]. Available at: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/top10-krayinimporteriv-ukrayinskoyi-agrarnoyi-produkciyi-pid-chas-viyni.html>

9. Ukrstat (2023). Ekonomichna statystyka / Ekonomichna diialnist / Silske, lisove ta rybne hospodarstvo [Economic statistics / Economic activity / Agriculture, forestry and fishing]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm

10. Yankovskyi O. & Badiuk O. (2023). «Zernovyi korydor» bez Rosii: shcho potribno dlia yoho zmitsnennia ta zakhystu? ["Grain Corridor" without Russia: what is needed to strengthen and protect it?]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yak-pratsyuye-zernovyy-korydor-bez-rosiyi/32709973.html>